

Tot op 50 meter afstand kun je wisenten zonder problemen benaderen.

foto Leo Linnartz | ARK

Gaan wisenten en publiek samen?

Ervaringen met vijf jaar praktijkonderzoek

Sinds enkele jaren leven er wisenten in een deel van het natuurreservaat het Kraansvlak. Er bestaan plannen om wisenten ook in andere opengestelde gebieden te herintroduceren. Kennis over de reacties van wisenten op bezoekers is daarom belangrijk. Gaan wisenten en publiek wel samen?

— Rogier van de Blaak (MSc student, Rijksuniversiteit Groningen),
Leo Linnartz (ARK Natuurontwikkeling) en Chris Smit (Rijksuniversiteit Groningen)

> SINDS 2007 LEVEN er wisenten in een deel van het natuurreservaat het Kraansvlak, een duingebied van 438 ha tussen Overveen en Zandvoort. Deze dieren zijn uitgezet als onderdeel van een pilot met als doel meer te weten te komen over wisenten in een natuurlijke omgeving, de dieren bekend te maken onder het publiek en het helpen beschermen van deze bedreigde soort. Bijzonder is dat dit de eerste kudde in Europa is die niet wordt bijgevoerd gedurende de winter. Vanaf de komst van de eerste wisenten wordt er onderzoek gedaan naar de wisentkudde en het gebied waarin ze leven. Één van de onderzoeken heeft als doel in kaart te brengen hoe wisenten reageren op mensen en welke factoren invloed hebben op deze reactie.

Enquête

Gaan wisenten en publiek samen? Met deze vraag centraal is er direct na de introductie van de wisenten een enquête opgesteld. Deze bevatte verschillende *multiple choice*-vragen over het weer, de omgeving, het aantal bezoekers, het gedrag van de bezoekers, het aantal wisenten, het jaar, het seizoen, de manier waarop de bezoekers zich voortbewogen (te voet of per auto), de aan- of afwezigheid van een hek tussen wisenten en mensen en het gedrag van de wisenten zelf. Het onderzoek had als doel te kijken hoe de verschillende factoren invloed hebben op het gedrag van wisenten naar mensen

toe. Wisentgedrag is voor de analyse opgedeeld in twee categorieën: actief gedrag (opstaan, weglopen, wegrennen, met kop omlaag naar mensen toe lopen, met poten stampen, naar mensen toe lopen met kop in normale stand, schudden met kop) en passief gedrag (enkel naar mens kijken, gras eten, liggen, zandbad nemen en interactie tussen wisenten onderling). Elke keer dat een boswachter, beheerder, student of excursiegroep het veld in ging en wisenten ontmoette, werd dit formulier ingevuld. Recreanten hadden geen directe toegang tot het gebied en ontbreken dus in dit onderzoek. Het aantal veldbezoeken werd overigens beperkt gehouden (zo'n twee bezoeken per week, altijd onder begeleiding van een ervaren persoon) om de dieren in het begin niet te veel met het publiek te confronteren. Totaal leverde dit zo'n 400 enquêtes op over een periode van 5 jaar. Deze gegevens zijn vervolgens ingevoerd en statistisch geanalyseerd om te bepalen in hoeverre het gedrag van de wisenten bij een ontmoeting met mensen beïnvloed wordt door de gemeten factoren.

Effect op gedrag

Een aantal factoren had geen effect op het gedrag van de wisenten bij een ontmoeting met mensen, zoals het aantal mensen, het aantal wisenten, ontmoetingen met of zonder auto

en met of zonder hek tussen mens en dier. Wel effect op het gedrag van de wisenten bij een ontmoeting hadden de weersomstandigheden (wel of geen neerslag), het habitat (open of gesloten begroeiing), de afstand tot de mens, het gedrag van de mens en het seizoen. Het gedrag bij een ontmoeting met mensen veranderde dus onder bepaalde omstandigheden. Maar hoe dan precies? En wat is daarvoor de mogelijke verklaring?

Allereerst de weersomstandigheden. De kans dat wisenten actief reageren op mensen tijdens een regenbui blijkt kleiner dan wanneer het droog is. Mogelijk komt dit doordat de regen het moeilijker maakt voor de dieren om mensen te ruiken, of kost vluchten dan teveel energie.

De kans dat wisenten actief reageren op mensen is ook kleiner als zij in het open veld worden benaderd, dan wanneer ze worden benaderd in het bos of dicht struikgewas. Dit komt waarschijnlijk doordat wisenten in het open veld beter zicht hebben op de verstoringbron en daardoor beter in staat zijn om te beoordelen of er daadwerkelijk gevaar dreigt of niet.

De afstand tussen mens en dier heeft eveneens duidelijk effect op het wisentgedrag. Wordt de afstand kleiner dan vijftig meter, dan neemt de kans flink toe dat de dieren actief reageren

op mensen. Dit houdt in dat de dieren vaker opstaan, weglopen of wegrennen, dan wanneer er grotere afstand wordt gehouden. Het gedrag van de mens heeft een vergelijkbare invloed: wanneer een bezoeker naar de wisent toe loopt zal het dier eerder actief reageren dan wanneer deze blijft staan.

Als laatste speelt ook het seizoen een rol bij wisentgedrag bij ontmoeting met mensen. Tijdens de zomer lopen de wisenten veel vaker weg bij een ontmoeting dan in andere seizoenen, vermoedelijk als gevolg van de jonge kalfjes die dan in de groep aanwezig zijn.

Overigens is het belangrijk te vermelden dat de wisenten, ondanks hun imposante voorkomen, op geen enkel moment een poging gedaan hebben tot het aanvallen van mensen. De dieren toonden in 19 van de bijna 400 observaties dreigend gedrag. Dit is gedrag waarbij de dieren aan mensen laten merken dat ze niet dichterbij moeten komen of dat ze verder afstand moeten nemen. Hierbij schudden de wisenten met hun kop of lopen ze met hun kop omlaag naar bezoekers toe. Met dit defensieve dreiggedrag geven de dieren aan waar wat hen betreft de grens ligt. Het lijkt er overigens op dat de dieren gaandeweg meer gewend zijn geraakt aan de bezoekers in het Kraansvlak. Het aandeel ontmoetingen waarbij dreigend gedrag plaatsvond, daalde namelijk van circa 18% in 2008 naar 2% in 2011.

Studenten en wisenten bestuderen elkaars gedrag.

foto Leo Linnartz | ARK

Vertaling naar praktijk

Wat is nu de boodschap voor beheerders en beleidsmakers, vooral in het licht van eventuele toekomstige herintroducties van wisenten in nieuwe gebieden? En wat is de boodschap naar het publiek?

Allereerst is het belangrijk te constateren dat dreigend gedrag van wisenten naar mensen toe weinig is waargenomen en echte aanvallen niet zijn voorgekomen. De ervaringen opgedaan in het Kraansvlak zijn dus positief. Toch lijkt het wijs om, net als in deze pilotstudie, wisenten na introductie niet meteen in het eerste jaar met veel publiek te confronteren, maar ze langzaam te laten wennen aan interacties met mensen. Door bezoeken van beheerders, onderzoekers en begeleide excursies krijgen de dieren hier de kans toe en zullen zij minder dreigend gedrag naar bezoekers toe vertonen. Goede voorlichting aan bezoekers is uiterst belangrijk. Bezoekers moeten beseffen dat wisenten wilde dieren zijn en dat het belangrijk is hun persoonlijke ruimte te respecteren. Dit betekent dus: niet dichterbij komen dan 50 meter. Dit geldt nog sterker wanneer de dieren pasgeboren jongen hebben. Jonge wisenten zijn erg schattig, maar de moeder zal haar jong waarschijnlijk fanatiek beschermen. Dit doen

> Sinds de laatste ijstijd leven er wisenten in Europa. Oorspronkelijk van Zuid-Engeland tot in het zuidoosten van Rusland en van Zuid-Zweden tot de Pyreneeën, Noord-Italië en de Balkan. Destijds ook in Nederland, wat wordt ondersteund door botvondsten van moderne wisenten naast die van reuzenherten op de bodem van wat nu de Noordzee is, maar toen een vruchtbare rivierdelta. Net als bij andere grote wilde grazers nam het aantal wisenten af naarmate er meer mensen kwamen. Eerst in Zuid- en West-Europa, maar naar mate de mensen steeds meer gebieden koloniseerden ook in de Middelgebergten en het binnenland van Noordoost-Europa. In de Ardennen overleefden wisenten tot in de 14de eeuw, waarna ze ook daar verdwenen. Alleen in het oosten hield de soort nog stand in de laatste onontgonnen gebieden en adellijke jachtreservaten. De laatste wilde exemplaren stierven in 1919 in het woud van Bialowieza en in 1926 in de Kaukasus. Vanuit gevangenschap is echter weer een nieuwe populatie van ongeveer 4200 wisenten opgebouwd, die deels in natuurgebieden leven, zoals in Bialowieza. De meeste wisenten leven in Oost-Europa en zijn daardoor kwetsbaar voor lokale uitbraken van dodelijke dierziekten. Het IUCN streeft daarom naar een ruimere verspreiding van de diersoort over Europa.

Omdat de laatste wisenten in afgelegen bergbossen en in het woud van Bialowieza leefden is men er lang van uit gegaan dat wisenten echte bosdieren zijn. De voedsel- en terreinkeuze van wisenten wijst er echter op dat ze van origine eerder in halfopen dan in gesloten bos leefden. De laatste vindplaatsen waren wellicht geen optimale leefgebieden, maar gewoon de laatste gebieden waar ze aan jacht, stroperij en overbegrazing door huisvee konden ontkomen. Veel is echter onbekend, ook al omdat wisenten vooral in Bialowieza onderzocht zijn en de dieren daar 's winters bijgevoerd worden om schade aan het (productie)bos te voorkomen.

PWN heeft samen met ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Stichting Duinbehoud en Stichting Kritisch Bosbeheer besloten om in een vijfjarig pilotproject ervaring op te doen met en onderzoek te doen naar wisenten onder natuurlijke leefomstandigheden in de duinen. Aanleiding daarvoor was het almaar verder dichtgroeien van de duinen als gevolg van aanhoudende stikstofdepositie en een sterk verminderde konijnenstand. Doel van het project was om vergrassing en dichtgroeien van het duin tegen te gaan, wisent als wilde soort te helpen behouden, kennis en ervaring op te doen met wisenten met betrekking tot beheer, ecologie, samengaan met andere grazers en met recreanten en tot slot om de herintroductie van wisenten in Nederland dichterbij te brengen.

overigens andere runderrassen in natuurgebieden als Schotse Hooglanders, Galloways en Limousines net zo goed.

Natuurlijke habitat

Verder is het verstandig de dieren vooral uit te zetten in gebieden met voldoende open veld. In deze gebieden schrikken de dieren minder snel dan in dichtbegroeide gebieden en krijgen bezoekers de kans om wisenten en hun natuurlijke gedrag langdurig te observeren. Recent onderzoek wijst overigens uit dat zulk (half)open gebied sowieso meer het natuurlijke habitat van wisenten is dan de gesloten bossen van Oost-Polen (Bialowieza), waar de laatste in het wild levende dieren ooit aangetroffen zijn. Ten slotte blijkt dat de dieren niet sterker reageren op auto's dan op voetgangers. Er is

dus geen reden om voertuigen te weren uit wisentgebieden of alle bezoekers om veiligheidsredenen alleen per auto het gebied te laten bezoeken. Overigens bleek uit mededelingen van de boswachters dat wisenten in het eerste jaar (en dus voor aanvang van de enquête) wel rustiger reageerden op mensen in auto's dan op wandelaars. Ook hier is mogelijk sprake van gewenning.

Het uitgevoerde onderzoek kent nog wel een paar beperkingen. Tot nog toe zijn alle bezoeken gedaan onder het toezicht van een ervaren begeleider (boswachter, gids of ervaren student). Maar wat indien er géén begeleider aanwezig is en bezoekers hun eigen gang kunnen gaan? Verandert dat het beeld van de wisenten? Momenteel bereiden de verantwoor-

foto's Leo Linnartz | ARK

delijke natuurorganisaties PWN, ARK en de wetenschappelijke begeleidingscommissie een vervolgonderzoek voor om te volgen wat er gebeurt indien er geen sprake is van begeleiding, maar slechts van goede voorlichting vooraf. Daarnaast is het belangrijk te weten hoe wisenten reageren op intensief bezoek. Natuurgebieden in Nederland worden immers drukbezocht tijdens zonnige weekenden, wat kan leiden tot een opeenstapeling van verstoringen. Het is van belang te bepalen of intensiever bezoek het gedrag van de wisenten verandert en te bepalen in hoeverre rustgebieden nodig zijn.

Ruim baan voor de wisent?

Het onderzoek wijst dus uit dat het gedrag van wisenten ten opzichte van mensen in wezen niet veel anders is dan dat van verwilderde

runderen in natuurgebieden. Ze zijn normaliter niet agressief naar mensen toe, maar hebben een zekere *comfort zone* van 50 meter die je als bezoeker dient te respecteren. Als mensen zich hier niet aan houden, dan kunnen de dieren alsnog gaan dreigen, zeker wanneer het een koe met een kalf betreft. Verder zijn dezelfde regels van toepassing als bij andere dieren in natuurgebieden: niet voeren, niet te dicht benaderen en niet aaien. Als bezoekers zich aan de normale gedragsregels houden en respect tonen voor de wisenten, dan kunnen wisenten en publiek dus prima samen gaan.

Wat betreft nieuwe introducties van wisenten in Nederland komen een paar gebieden in aanmerking, waaronder de Veluwe en het Drents-Friese Wold. Deze natuurgebieden zijn groot genoeg om een zelfredzame kudde van meer

dan 150 wisenten te herbergen. Uiteraard moet het gebied dan goed worden afgeschermd, om ongelukken op aanliggende wegen te voorkomen, maar verder lijkt er geen aanleiding te zijn om wisenten en publiek te scheiden. Vervolgonderzoek om dit verder te staven is in voorbereiding.

C. Smit, c.smit@rug.nl

Meer weten over de wisenten in het Kraansvlak: www.wisenten.nl.